

УДК 81'243:316.77

КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГОВОРІННЯ МАЙБУТНІХ ПРОГРАМІСТІВ

Назаренко І.М., аспірант
кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національний технічний університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Стаття розкриває актуальність упровадження комунікативно-когнітивного підходу у навчанні професійно спрямованого спілкування майбутніх програмістів і наводить теоретичні передумови застосування цього підходу. Дотримання положень цього підходу дасть можливість забезпечити високий рівень ефективності навчання англійської мови в технічних закладах вищої освіти.

Ключові слова: комунікативно-когнітивний підхід, професійно спрямоване спілкування, англійське мовлення.

Статья раскрывает актуальность внедрения коммуникативно-когнитивного подхода в обучение профессионально направленному общению будущих программистов и приводит теоретические предпосылки применения этого подхода. Соблюдение положений этого подхода позволит обеспечить высокий уровень эффективности обучения английскому говорению в технических университетах.

Ключевые слова: коммуникативно-когнитивный подход, профессионально направленное общение, английское говорение.

Nazarenko I.M. COMMUNICATIVE COGNITIVE APPROACH TO TEACHING PROFESSIONALLY ORIENTED ENGLISH SPEAKING TO FUTURE PROGRAMMERS

The article is aimed at the analysis of implementation of communicative cognitive approach to teaching English as a foreign language to future programmers. The article deals with theoretical basis for using communicative approach and draws specific attention to specific aspects of applying cognitive approach to teaching English speaking to students of technical universities. Main postulates of communicative approach such as: authenticity of learning materials, real-life professional situations and the activity of students as subjects of the learning process have to be the ground for English language teaching and learning within communicative approach. Together with this, theoretical studies of peculiarities of speaking as a kind of speech activity give arguments to state that speaking is a complex analytical activity, which involves cognition as its inseparable part. The practice of teaching English to future programmers show that different students show different results within the same environmental learning circumstances, which give us reasons to state that cognitive aspects should not be underestimated while teaching English to students of technical universities. Such postulates as forming language awareness, analyzing students' cognitive styles and systematic applying of appropriate strategies prove to be effective way of the raise of English speaking results. Organizing the learning process with compliance to the postulates of communicative cognitive approach will allow reaching high level of effectiveness in teaching English speaking at technical universities.

Key words: communicative cognitive approach, professionally oriented communication, English language speaking.

Постановка проблеми. Необхідність володіння іноземною мовою (зокрема, англійською) сучасними фахівцями продиктована існуючими сьогодні тенденціями в освіті, а саме – процесами інтернаціоналізації освіти, вимогами міжнародної академічної мобільності тощо. Сучасний фахівець – це людина, яка спроможна швидко реагувати на реалії сьогодення, відстежувати потреби суспільства на продукт власної діяльності та здійснювати креативний пошук вирішення професійних завдань. У цих умовах володіння англійською мовою як засобом спілкування, поширеним в усьому світі, є надзвичайно важливим. Володіння ж англійською мовою фахівцями з програмування є невід'ємною частиною та

передумовою їх професійного становлення. Якщо ж опрацювання англійської мови в письмовому вигляді здійснюється фахівцями цієї спеціальності без особливих труднощів (про що свідчать результати опитувань програмістів і викладачів англійської мови професійного спрямування), то володіння англійською мовою на професійну тематику як одним із найскладніших видів мовленнєвої діяльності зазвичай становлять для них неабиякі труднощі.

У цьому контексті зростає потреба в перегляді існуючих способів збільшення ефективності навчання студентів технічних закладів освіти, оскільки зазвичай саме технічні спеціальності відчувають брак академічного часу на вивчення іноземної мови.

Тому сьогодні вектор пошуку ефективних шляхів засвоєння англомовного матеріалу в умовах обмеженого часу зміщується в бік використання певних психологічних, загальнопедагогічних і методичних прийомів, які дають змогу збільшити засвоєння навчального матеріалу завдяки максимальному залученню мисленнєвого потенціалу студентів, використанню їхніх когнітивних особливостей на користь засвоєння навчального матеріалу, що опрацьовується. Така ситуація зумовила появу когнітивно-комунікативного підходу до навчання англомовного спілкування, розгляд якого є предметом статті. Вищезазначені дані свідчать про актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми когнітивно-комунікативного підходів до навчання мови займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як Т. Балихіна, Г. Барабанова, В. Белянін, І. Бім, І. Зимня, І. Ігнатова, С. Ніколаєва, Я. Проскуркіна, Т. Самосенкова, Ю. Ситнов, С. Шатілов, А. Щепілова, A. Chamot, A. Johns, W.M. Rivers та інші вчені.

Базу досліджень когнітивно-комунікативного підходу становлять дані психології та когнітивної лінгвістики. Зокрема, дослідженням проблеми когнітивних стилів у психологічному аспекті займалася М. Холодна. Автор наголошує на тому, що проблема когнітивних стилів співвідноситься із зародженням і розвитком нової структурно-інтегративної методологічної парадигми в психології, що базується на аналізі особливостей структурної організації індивідуального ментального досвіду. Цей підхід дає змогу розглядати стильові якості як вияв сформованості метакогнітивного ментального досвіду студента, а отже, дослідник визначає когнітивні стилі як метакогнітивні здібності, що відповідають за саморегуляцію інтелектуальної діяльності особистості [16, с. 358]. Когнітивний підхід у своїх роботах розвиває С. Шатілов. Він запропонував комунікативно-когнітивну та культурно-країнознавчу концепцію викладання іноземної мови. Когнітивний компонент передбачає усвідомлене засвоєння студентами культурно-країнознавчих відомостей і мовного матеріалу. Автор вважає, що когнітивно-комунікативне навчання іноземних мов дає змогу найбільш повно реалізувати освітньо-виховний потенціал предмета. Варто зазначити, що в роботах науковців когнітивний підхід тісно пов'язаний із комунікативним. Попри численні дослідження комунікативного та когнітивного підходів у навчанні іноземної мови, питання практичного використання їхнього потенціалу під час навчання професійно спрямова-

ного англомовного спілкування майбутніх програмістів не досить розроблене.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз можливостей застосування когнітивно-комунікативного підходу в процесі формування професійно спрямованої англомовної компетентності в говорінні майбутніх програмістів, використання якого здатне значно покращити ефективність опанування ними англомовним говорінням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розгляд питання використання когнітивно-комунікативного підходу в процесі навчання англомовного говоріння потребує розгляду його складників, а саме – комунікативного та когнітивного підходів. Визначальною рисою комунікативного підходу є те, що процес навчання є моделлю процесу комунікації. Навчання англомовного говоріння майбутніх програмістів з урахуванням комунікативного підходу передбачає навчання студентів спілкування на професійну тематику засобами цієї мови. Навчальні комунікативні ситуації спілкування є максимально наближеними до реальних ситуацій, з якими стикаються фахівці цього профілю, а отже, спілкування набуває вмотивованого характеру. Унаслідок навчання за комунікативним підходом студент має оволодіти комунікативною компетентністю, яка є поєднанням знання та вміння використовувати її залежно від ситуації.

Сутність комунікативного підходу до навчання іноземної мови майбутніх програмістів має практичну спрямованість і передбачає формування комунікативно компетентної особистості, здатної вільно й легко висловлюватися в усній формі з професійних питань, виявляти високий рівень мовної культури, дбати про якість власного мовлення. Комунікативний підхід створює умови для свідомої мовленнєвої діяльності студентів-програмістів в умовах професійної комунікативно-мовленнєвої ситуації спілкування. Під комунікативно-мовленнєвою ситуацією спілкування, за В. Скалкіним, ми розуміємо динамічну систему взаємодіючих конкретних факторів об'єктивного та суб'єктивного планів, які залучають людину до мовленнєвого спілкування [11, с. 101]. Водночас професійно спрямована усна англомовна комунікативна компетентність студентів базується на знаннях, навичках і вміннях діяти як вторинна мовна особистість у професійній сфері та вирішувати професійні завдання в процесі спілкування.

У методиці навчання майбутніх програмістів професійно спрямованого англомовного спілкування за комунікативним підходом необхідно зважати на такі параметри, виділені Ю. Пасовим, а саме:

– діяльнісний характер мовної поведінки осіб, які спілкуються;

– предметність процесу комунікації, яка повинна бути змодельована обмеженим, але точним набором предметів обговорення (у рамках проблеми);

– ситуації спілкування, що моделюються як найбільш типові варіанти взаємин осіб, які спілкуються;

– мовні засоби, що забезпечують процес спілкування та навчання в цих ситуаціях (їх наявність та організація). Отже, під час розроблення вправ для навчання говоріння майбутніх програмістів потрібно брати до уваги такі риси процесу спілкування, як діяльнісний характер, цілеспрямованість і вмотивованість, ситуативна співвіднесеність, предметність, змістовність.

Розроблення навчальних матеріалів для методики формування професійно спрямованої англомовної компетентності в говорінні майбутніх програмістів за комунікативним підходом неможливе без виділення сфер, ситуацій і тем спілкування, з якими стикаються програмісти в реальному житті, а також виділення комунікативних цілей і намірів мовців, визначення мовленнєвих умінь і вправ для їх розвитку [11, с. 100]. Під час навчання повинні реалізовуватись такі принципи комунікативного підходу: комунікативність, ситуативність, функціональність, автентичність та інші.

Виникнення когнітивного підходу до навчання (англ. *cognition* – знання, пізнання) певною мірою пов'язане з пошуком альтернативи прямому підходу, основним постулатом якого є інтуїтивне оволодіння мовою. На противагу прямому підходу, когнітивний підхід передбачає розвиток усвідомленого ставлення до навчання, розуміння студентами одиниць мови та формування здатності пояснювати вибір певних одиниць у процесі спілкування [1, с. 53]. Когнітивний підхід (у США та Канаді цей підхід має назву CALLA (*Cognitive Academic Language Learning Approach*)) ставить основним принципом навчання принцип свідомості у процесі оволодіння іншомовними навичками й уміннями, зокрема й говоріння. Його застосування має на меті не передачу лінгвістичних знань, а опанування тим чи іншим мовним явищем, спираючись на розумові процеси, які лежать в основі розуміння та використання цього явища у мовленні.

Впровадження та розвиток комунікативного підходу до навчання іноземної мови, орієнтованого на потреби студентів у спілкуванні англійською мовою й практичне оволодіння вміннями здійснювати іншомовне спілкування, значно збагатили методику навчання. На ряду з цим дещо зменшила-

ся увага до когнітивного боку діяльності в цьому процесі. Мова є засобом спілкування й водночас інструментом пізнання. У слові ми формуємо думку, однак, за Л. Виготським, ми її формуємо в слові (цит. за Т. Баташевою) [2, с. 5]. Спілкування, що є комунікативною діяльністю, базується на розумінні та на свідомій передачі думок, а отже, обов'язково передбачає узагальнення, що є актом мислення, тобто когнітивної діяльності (Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтьєв та інші).

Говоріння є одним із найскладніших видів мовленнєвої діяльності. Мовлення є однією з найскладніших видів мисленнєвої діяльності людини. У моделі мовної особистості, за Ю. Карауловим, проходячи від нульового (вербально-семантичного) до другого (прагматичного) рівнів, особистість проходить через перший (когнітивний) рівень. Саме на цьому рівні відбувається розгортання тексту за темами й семантичними полями, а також стиснення вихідного тексту до «проблеми». Мова є засобом отримання, збереження, обробки, кодування та трансформації знань. Роботи В. Давидова, М. Жинкіна, І. Зимньої, О. Лурії, О. Леонтьєва та інших учених дають змогу стверджувати, що для формування та розвитку мисленнєвих здібностей необхідно враховувати індивідуальні пізнавальні здібності й акцентувати увагу на головних компонентах психічної сфери особистості студента під час проектування навчального процесу – мислення, пам'яті, увазі, мотивації. Вивчаючи природу психічних процесів, що збільшують ефективність інтелектуальної роботи людини, дослідники когнітивної психології окрему увагу надавали дослідженню способу організації знань у пам'яті людини, зокрема співвідношення вербальних та образних компонентів під час мислительної та мнемічної діяльності [12, с. 34]. Вивчаючи, наприклад, проблему засвоєння лексики під час вивчення іноземної мови та досліджуючи її зберігання в пам'яті, вчені зазначають, що лексика зберігається в семантичній пам'яті, а її концепти не залежать від форм тієї чи іншої мови. Під час засвоєння слова встановлюють внутрішні зв'язки з концептуальною мережею, де вони зберігаються.

Ці дослідження говорять про те, що когнітивний бік процесу навчання професійно спрямованого англомовного говоріння студентів технічних закладів вищої освіти має велике значення і залучення його може значно покращити оволодіння студентами цим видом мовлення. Адже студенти технічних спеціальностей зазвичай відчують брак аудиторного часу на вивчення інозем-

ної мови, й у цих умовах актуальним постає питання пошуку ефективних шляхів інтенсифікації засвоєння навчального матеріалу.

Сукупність індивідуальних особливостей сприйняття та психологічних особливостей формує когнітивний стиль студента. За М. Холодною, когнітивні стилі – це притаманні людині індивідуально своєрідні способи обробки інформації про навколишню дійсність [16, с. 8]. Обізнаність про особливості сприйняття не дадуть результату без застосування стратегій. На думку Р. Оксфорд, навчальні стратегії – це способи поведінки та мислення, які впливають на процес переробки інформації суб'єктом навчання [19, с. 237]. Навчальні стратегії розглядаються як саморегулятивні засоби, спрямовані на досягнення та розвиток комунікативних здібностей. Вони передбачають сконцентрованість на окремих аспектах нової інформації, аналіз і моніторинг інформації під час вивчення ІМ, структурування та детальне опрацювання нової інформації, оцінювання досягнень після завершення навчання або як спосіб заспокоїти себе, переконання в тому, що навчання буде успішним.

До найвагоміших принципів комунікативно-когнітивного підходу належать такі: принцип свідомості, принцип цілісного сприйняття інформації, принцип взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності, принцип системності. Варто також зазначити, що когнітивний підхід реалізується за умови активної участі студента в навчальному процесі, студент повинен відчувати себе не об'єктом, а суб'єктом навчання, за результати якого він також несе відповідальність. Адже, як свідчать дані когнітивної психології, сприйняття інформації спрощується, якщо студент усвідомлює, що саме він має засвоїти.

Людина схильна до самоуправління, і ефективність досягнення результатів діяльності взагалі та навчання зокрема значною мірою залежить від процесу самоуправління. Важливість знання цілі зумовлена тим, що вона є основою механізму самоуправління та визначає формування системи управління. Завданням навчання є створення процесу, який би залучав студентів до усвідомленого цілепокладання, аналізу предмета навчання, творчого пошуку під час вирішення певної проблеми або завдання, аналізу помилок (рефлексії). Рефлексивність є закономірністю формування духовності та розвитку людини. Рефлексія – це набута свідомістю здатність зосередитися на самому собі й опанувати себе, як предмет, що має свою специфіку, стійкість і специфічне значення – здатність не просто пізнавати, а пізнавати самого себе [10].

П. Тейяр де Шарден зазначав, що істота, яка рефлектує, внаслідок зосередження на самій собі раптово стає здатною розвиватися в новій сфері [17].

В єдності комунікативного та когнітивного складників формується когнітивно-комунікативний підхід, в арсеналі якого є всі потужності для інтенсифікації процесу опанування англомовним мовленням. Саме тому ми вважаємо, що процес підготовки майбутніх інженерів програмного забезпечення до здійснення професійно спрямованої усної англомовної комунікації буде цілісним за умови урахування єдності комунікативного та когнітивного підходів, а отже, на основі комунікативно-когнітивного підходу.

У процесі навчання говоріння за комунікативно-когнітивним підходом необхідно тренувати студентів у використанні стратегій, оптимальних для завдання, яке вирішується, а також створювати можливість застосування вже набутих знань і вмінь. Завдання викладача – забезпечити студента автентичними зразками іноземної мови, допомогти їм проаналізувати їх і структурувати, запропонувати типи діяльності та стратегії опанування матеріалом, прослідкувати, які стратегії виявились найефективнішими під час породження усного висловлювання. Під час цього необхідно передбачити, як будуть взаємодіяти прийомі навчання, які пропонує викладач, із можливостями студента в той чи інший момент навчання, чи спроможний студент класифікувати, узагальнювати, здійснювати перенос тощо. Необхідно запропонувати студенту таку взаємодію, яка б, зважаючи на їхні когнітивні особливості, забезпечила ефективний перехід до більш досконалої стадії формування знань. Тож можна зазначити, що застосування комунікативно-когнітивного підходу під час навчання іноземної мови сприятиме формуванню критичного мислення та рефлексії під час навчальної діяльності, сприятиме розвиткові вмінь виділяти логічні зв'язки, відрізнити факти від припущень, що значною мірою знадобиться їм під час професійно спрямованого спілкування. До того ж це сприятиме усвідомленому ставленню до оволодіння будь-якими знаннями та може бути перенесено на інші сфери навчання студентів, що сприятиме, зокрема, вдосконаленню їхньої професійної компетентності.

Висновки з проведеного дослідження. Застосування комунікативно-когнітивного підходу базується на даних когнітивної психології, що передбачає в процесі формування англомовної компетентності майбутніх інженерів програмного

забезпечення в говорінні спирається на принцип свідомості, урахування різноманітних когнітивних стилів, характерних для студентів різних навчальних груп, і навчальних стратегій, якими вони при цьому користуються. Реалізація комунікативно-когнітивного підходу можлива, якщо студент виступає активним учасником процесу навчання. Отже, саме когнітивний підхід, доповнюючи комунікативний, робить процес навчання більш динамічним і надає нового імпульсу для поновлення методики як науки загалом. Використання комунікативно-когнітивного підходу під час навчання професійно спрямованого спілкування майбутніх програмістів у поєднанні двох його боків націлене на збагачення когнітивних можливостей студента, підвищення якості його пізнавальної діяльності, а отже, покликане збільшити ефективність мисленнєвих операцій під час породження усного висловлювання в умовах комунікативної ситуації спілкування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барабанова Г.В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ: монографія. К.: Фірма «Інкос», 2005. 315 с.
2. Баташева Т.С. Психологические условия и механизм развития когнитивно-коммуникативных способностей студентов филологов: дисс. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Н. Новгород: РГБ, 2006.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учебник для вузов. М.: «Логос», 2000. 384 с.
4. Зимняя И.А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. М.: «Просвещение», 1978.
5. Вовк О.І. Комунікативно-когнітивна компетентність майбутніх філологів: нова парадигма сучасної освіти. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2013. 500 с.
6. Лурия А.Р. Язык и сознание / Под редакцией Е.Д. Хомской. М: Изд-во Моск. ун-та. 1979. 320 с.
7. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. М.: «Смысл», 1997. 287 с.
8. Выготский Л.С. Психология искусства / Под ред. М.Г. Ярошевского. М.: «Педагогика», 1987. 341 с.
9. Колпаков В.М. Самоменеджмент: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2008. 528 с.
10. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: «Политиздат», 1975. 304 с.
11. Николаева С.Ю. Зміст навчання іноземних мов і культур у середніх навчальних закладах. Іноземні мови. 2010. № 3. С. 3–10.
12. Куцупал С.В. Комунікація та діалог у контексті освітніх викликів сучасності. Гілея. 2012. Вип. 66.1. С. 88.
13. Орел Е.А. Диагностика особенностей мыслительной деятельности специалистов в области информационных технологий (программистов): дисс. ... канд. психол. наук. М., 2007.
14. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению: пособие для учителей ин. яз. М.: «Просвещение», 1985. 208 с.
15. Скалкин В.Л., Рубинштейн Г.А. Речевые ситуации как средство развития неподготовленной речи. Общая методика обучения иностранным языкам. М.: «Русский язык», 1991. С. 154–161.
16. Холодная М.А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. 2-е изд. СПб.: «Питер», 2004. 384 с.
17. Шарден де Пьер Тейяр. Феномен человека. М.: «Наука», 1987.
18. Шатилов С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе. М.: «Просвещение», 1986. 222 с.
19. Oxford R. Language Learning Strategies: What Every Teacher Should Know. Boston: Heinle & Heinle, 1990. 343 p.